

УДК 7.01+7.036

МИСТЕЦТВОЗНАВЕЦЬ, ВЧИТЕЛЬ, ДУХОВНИЙ ПРОВІДНИК

О. В. Руденко

*Українська академія друкарства,
вул. Підголосько, 19, Львів, 79020, Україна*

Розглядається педагогічна та наукова праця польського мистецтвознавця вірменського походження Яна Болоза Антоневича у львівському університеті в 1893-1922 роках. Аналізується його багаторічна професорська діяльність у стінах університету, дидактичний та інтелектуальний доробок. Акцентовується особлива увага на внеску Антоневича у світову культуру, педагогічну діяльність; зазначається важливість ролі, яку він відіграв у розвитку львівського мистецтвознавства.

Ключові слова: мистецтвознавство, педагог, художник, образ, творчість, мистецтво.

Постановка проблеми. Видатною особистістю львівського мистецтвознавства є історик мистецтва вірменського походження Ян Болоз Антоневич. Доробок науковця є вагомим внеском у європейське мистецтвознавство. Він першим у стінах львівського університету очолив кафедру новітньої історії мистецтва і віддав їй розбудові майже 30 років своєї педагогічної діяльності (1893–1922 рр.). Його дослідження в царині італійського та польського мистецтва досі не втратили свого наукового значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед відомих дослідників спадщини Антоневича слід виокремити праці В. Подляха та А. Малкевич, М. Бриль, які розглядають науковий доробок професора в контексті розвитку європейського мистецтвознавства, інтерпретують, беручи до уваги культурологічні особливості епохи, залучають найновіші методи гуманістичних знань. Важливою працею, яка вийшла одразу після смерті Яна Болоза Антоневича і дала загальну характеристику творчості була праця його учня, водночас уже професора Владислава Подляхи [1]. Він у загальному проаналізував доробок Болоза Антоневича і систематизував його твори, які вийшли друком, були прочитані на зустрічах чи виголошені з нагоди якоїсь визначної події. Адам Малкевич [2] розглянув постать Антоневича та його заслуги в контексті розвитку Краківської та Віденської «школи мистецтва», їх взаємних зв'язків, відмінностей та впливів. Виділив головні особливості, які започаткував у своїх дослідженнях Ян Болоз Антоневич, і які в перспективі розвинула львівська школа мистецтвознавства. Це, передовсім, вплив європейської гуманістики, зацікавлення методологією дисципліни, відхід від розуміння історії мистецтва як археології чи історії культури, але як окремого автономного напрямку, зацікавлення новітнім та сучасним європейським мистецтвом. Маріуш Бриль [3] застосовує культурологічний підхід до інтерпретації наукової діяльності Антоневича. Розглядає постать професора, беручи до уваги першу та останню працю, написану ним з мистецтвознавства. Досліджує Яна Болоза Антоневича в контексті даної епохи.

Мета статті. У цій статті слід звернути увагу на дидактичну діяльність історика мистецтва та оригінальний підхід до методики навчання. Його спосіб викладання із залученням діапозитивів, ілюстрацій та безпосереднього контакту з найвизначнішими шедеврами в мистецьких галереях є актуальними дотепер. Акцентувати особливу увагу на естетичне відчуття та враження, яке здійснює твір мистецтва на глядача. Розкривається постать Яна Болоза Антоневича не тільки як визначного науковця, але як неординарної творчої особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здобуваючи освіту за кордоном, у Кракові, Вроцлаві та Мюнхені він завжди мріяв повернутися до рідних сторін. Спочатку навчався на правничому та філософському факультетах Ягеллонського університету. Вже тоді його зацікавлює гуманістика, яку він опановує під керівництвом проф. С. Тарновського. 1880 р. у Кракові здобуває ступінь доктора на основі наукової роботи «Über die Entstehung des Schillerschen Deme-trius». Виїжджає на подальше стажування до Вроцлава та Мюнхена, де в коло його захоплення входить романська та германська література. Любов до філології суттєво вплине на методи дослідження професора, особливо якщо розглядати твори образотворчого мистецтва. У 1884–1890 рр. перебуває в Німеччині та Італії, де ознайомлюється з творами світового мистецтва, а також захоплюється філософією та музикою Вагнера. Картини відомих майстрів епохи ренесансу вражають його чутливе серце і він повертатиметься сюди, ще не раз, заохочуючи пізніше до того своїх студентів. Вважав вершиною мистецтва здобутки Леонарда да Вінчі, Рафаеля та «божественного» Мікеланджело. Вважав, що мистецькі твори створюють видатні особистості – генії. Їхня геніальність не залежить від епохи та історичних катаклізмів, але від надзвичайно високого душевного стану та непересічного таланту.

Антоневич мріє про працю філолога, але вільних місць ані в Краківському, ані у Львівському університеті немає. Доля дає йому інший шанс, який він використає сповна. 1892 р. планується відкриття першої кафедри новітнього мистецтва у Львівському університеті для очолення якої шукається відповідно титулований спеціаліст. Знаний у Львові любитель та збирач творів мистецтва Владислав Лозінський відмовляється від кар'єри викладача і пропонує на це місце Болоза Антоневича. 1893 р. Антоневич після довгих роздумів приймає запрошення й очолює її на посаді професора надзвичайного. У 1898 р. отримує звання професора звичайного і на основі своєї кафедри розбудовує Інститут історії мистецтва. Його педагогічна кар'єра швидко розвивається і він аж до виходу на пенсію в 1922 р. займатиметься вихованням науковців та піклуватиметься про їх високий інтелектуальний рівень. Болоз Антоневич все своє життя був молодим духом та переповненим новими ідеями, тому серед студентів «шістдесятилітній професор з тридцятирічним стажем завжди виглядав зі всіх наймолодшим» [4, с. 206].

Студенти дуже любили і поважали Антоневича як людину, педагога, науковця. Таких вчителів, як зазначав його учень Мечислав Третер, «справді небагато є в університетах цілого світу», тому що він був «живим запереченням

всілякого «професорства», практично у всіх відношеннях» [5, с. 688]. Вражав свободою спілкування та всесторонніми знаннями. Інший сучасник професора, його колега та товариш, намісник Галичини Леон Пінінський, у спогадах про колегу підкреслить, що Антоневич був людиною винятковою та оригінальною «надзвичайним і особливим, справді унікальним, але при тому, беззаперечно, неперевершеним вчителем» [4, с. 205]. Він мав творчу та водночас вразливу вдачу і всім, про що говорив переймався так, що, занурюючись у проблему, навіть не помічав закінчення лекції.

Варто підкреслити оригінальний спосіб викладання професора. Він не мав лекційних заготовок — конспектів, з яких міг користати впродовж багатьох років. Кожна лекція в нього була неповторною імпровізацією. Антоневич сідав в аудиторії за порожнім столом без жодних нотаток і, як ерудит, розповідав про картини, які проєктор демонстрував на екрані «вишуканою мовою, пересипаною дотепами, то короткими, уривчастими реченнями, то цілими тирадами, у швидкому, нервовому темпі» [5, с. 688]. Тих знань не можна було почерпнути із жодного підручника, адже вони звучали тільки один раз і тільки на лекції.

Антоневич володів неабияким талантом промовця, вмінням психологічно захопити слухача. Він досконало оперував словом, хоча інколи його лекції виходили за рамки анонсованої теми. Як зазначив Зигмунт Батовський, професор був «одним з найвідоміших майстрів живого, кунштовного слова, приковуючи слухача стрімкими, сповненими глибокого змісту реченнями» [6, с. 10]. Владислав Козіцький згадує, що Антоневич навчав майже в античному, платонівському розумінні — де ідея вчителя стає духовним одкровенням для учня. Професор інколи так захоплювався, що «зал для лекцій ставав святилищем, в якому відбувалося якесь піднесене містерійне поєднання душі вчителя з душею учня у спільному злеті до світів, відкритих в блискавичному ясно-видінні» [7, с. 5]. З тих лекцій студент виходив із захопленням та любов'ю до мистецтва.

Завданням Антоневича як викладача було не навчити визначених дат, не викласти факти чи переказати зміст картин, а захопити слухача, спонукати самому працювати з текстами та візуальними творами і робити висновки. Також зацікавити студента своїм предметом, щоб у нього прокинулася любов до мистецтва, виникло бажання досліджувати і пізнавати далі. Сміливі наукові погляди Антоневича викликали нові питання та дискусії. Не любив читати з конспекту та користуватися підручниками. Його цікавили широкі горизонти науки, де історія мистецтва посідала своє вагоме місце. Дехто з його найближчих колег шкодував, що лекції та виступи не були записані, адже їх можна було б видати окремою книгою.

Особливістю лекцій професора було те, що слухач мав бути інтелектуально підготованим, адже Антоневич оперував багатьма мистецькими категоріями, досконало знав германську і польську філологію, а особливо захоплювався музикою. Всеохоплююча здатність аналізувати та інтерпретувати на різних методологічних рівнях потребувала від слухача відповідних знань.

Тільки той міг слухати лекції професора та зрозуміти про що там йдеться, хто був знайомий з естетикою, історією мистецтва, літератури, музики. До того ж слухач мав знати та відвідати найвідоміші європейські музеї та пам'ятники архітектури: «А хто не був в Італії принаймні раз в житті, що професор вважав за неможливе — бо хто раз там поїхав, мусів частіше повертатися — той властиво взагалі не мав що робити в Інституті історії новітнього мистецтва у проф. Антоневича. З таким йому було б важко порозумітися на будь-яку тему» [5, с. 688]. Він сам подавав приклад: ціле життя вдосконалював свої навички та вчився. «Коли понесете мене до могили, — пригадує слова професора його учень Владислав Жила, — тоді скажете: помер вічний студент» [8, с. 5].

Антоневич викладав широко, відкрито, в безпосередньому спілкуванні, дискусіях. Робив все для того, щоб навчати мистецтва на наочних прикладах, тому організовував часті поїздки до європейських музеїв. Там він давав волю своїй творчій уяві, супроводжуючи студентів у галереях, інтерпретував сюжет картини, вказував на естетичні вартості, оповідав біографії художників. Одного разу повів студентів до галереї в Будапешті, де мав провести лекцію. Зупинився перед картиною, про яку мав оповідати, вдивляючись в неї мовчки, а потім зненацька розводячи руки сказав: «Панство! Тут вже язик мусить замовчати! Дивіться, споглядайте, постарайтеся зрозуміти. Позаяк той архитвір сам до нас промовляє!» [5, с. 688]. Цей випадок ілюструє його трепетне ставлення до європейського малярства. Коли виїзди були неможливими, він використовував підручний матеріал. В Інституті мистецтва завдяки зв'язкам з приватними жертводавцями та залученню власних коштів Антоневич зібрав велику колекцію книг, гіпсових моделей, близько 10 тис. фотографій, 1,640 діапозитивів, якими послуговувалися викладачі в навчальному процесі.

Потрібно відзначити харизму його особистості, яка вела за собою учнів. Відчувався східний темперамент Антоневича, бо «надто відмінна була його духовна організація через буйне коріння предків вірменської крові» [6, с. 9]. Був дещо ексцентричний, вразливий на красу та навмисне перебільшував важливість деяких речей, вважаючи це проявом відваги, у кожній інтерпретованій думці. Тому його творчість часто має публіцистично-художній характер. Поведінку Антоневича порівнювали з поставою художника, який замість пензля мав влучне слово і перо. У нього була надзвичайно розвинута інтуїція, завдяки якій розв'язував найскладніші мистецтвознавчі головоломки. Вважав її одним з основних елементів у дослідженні того чи іншого твору мистецтва. Зрозуміти те, що зображено на картині, можливо тільки перейнявшись зображеним, а потім у медитативній концентрації через пізнання форми та здобуті знання з історії мистецтва і суміжних гуманістичних наук, побачити духовну ідею.

Відправною точкою методологічного підходу Антоневича до твору мистецтва було безпосереднє враження науковця від цього твору, а потім заглиблення у його структуру та змістовне навантаження. «Був переконаний, що дослідник перед детальним аналізом повинен цілковито опанувати досліджуваний твір так, щоб він став його духовною власністю, його пережиттям» [9, с. 4]. Для

Антоневича історія мистецтва була найближча до філології. Подібно до філології вона зосереджувалася на формі конкретного твору, що був «духовним» текстом з минулого, до розшифрування якого треба підходити скрупульозно, абстрагуючись від історичної залежності, але маючи за собою певний арсенал знань про відповідну епоху: з літератури, філософії, музики, культури.

Картина виражає передовсім дух самого художника, який перебуває в певному середовищі. Отож Антоневич цінував вміння учнів зосереджуватися на естетичних вартостях, досліджувати іконографію, основу на текстах, в яких шукаємо літературні мотиви, що підтверджують тематичні зміни вибраного сюжету. Натомість, історичні науки застосовуються не як суха констатація фактів, а як філософський підхід, що є підґрунтям для розкриття ідеї твору, тому, досліджуючи твір мистецтва, Антоневич пропонує аналізувати його різними методами: «Щоб пізнати цілість будови, маємо зробити ідеальні перерізи, спочатку поздовжні, потім поперечні, врешті співставити цілу тектонічну систему, цілий комплекс склепін і ребер, куполи і ліхтарі» [10, с. 23]. До таких «ідеальних перерізів», якими науковець оперує на практиці, належить дослідження формальних текстів, створених людською думкою, образотворчих, музичних чи інших, суспільного та культурного життя країни, зрештою політичної історії народу. Мистецтвознавчі концепції Антоневича формувалися під впливом різних напрямів німецької філологічної та філософської думки XIX століття. Це, передовсім, розробки пов'язані з дослідженням літературних текстів, теорії подібності історії мистецтва і філології Вільгельма Вундта, методу особистісного «співпереживання» Вільгельма Дільтея та ідеалістичної філософії романтизму. Як зауважив Владислав Подляха, напрацювання професора будуть корисними тим, хто «майбутню історію мистецтва вбачає не в нав'язуванні мертвих класифікаційних схем творчим явищам, а у віднайденні їх ірраціонального змісту...» [1, с. 14].

Беззастережна відданість науковій та педагогічній діяльності, студентам та роботі, а також суспільна та виставкова діяльність виснажили нервову систему викладача. З таким експресивним та гарячим темпераментом як в Антоневича годі було довести лікування до кінця. Останній раз професор виїхав на оздоровлення в Бад Ельстер в Саксонії. Мріяв поправити здоров'я, а потім відвідати Італію, маючи амбітні плани написати велику історію італійського ренесансу та закінчити наукові розвідки. Несподівана смерть зупинила його серце 29 вересня 1922 року. За ним сумували не тільки рідні та учні, а й ціле університетське середовище, яке втратило талановитого працівника, людину та педагога. Після його смерті не було достойної людини, щоб замінити професора і кафедру через рік ліквідували. «Ми любили його і шанували – скаже про свого наставника доктор Елеазар Бик, – він був прикладом завжди молодого, жвавого, життєрадісного митця-критика, митця-історика, митця-дослідника, який, полюбивши свій предмет, може любити його з ентузіазмом і альтруїстично, всією глибиною і ширістю мистецької душі» [11, с. 3]. Антоневич умів, як ніхто інший, прищепити любов до історії мистецтва, згуртувати навколо

себе учнів, а також запалити їх власними оригінальними ідеями і спонукати іти далі, розв'язуючи найскладніші наукові проблеми. Професор у живому спілкуванні захоплював співрозмовника темою і в безпосередньому, творчому, майже містичному пориві відкривав незрівняний духовний світ прекрасного. Недарма дехто з його студентів порівнював педагогічну діяльність Антоневича з навчанням у душі античної платонівської традиції.

Висновки. Підсумовуючи, потрібно зазначити, що викладацький та науковий талант Антоневича важко переоцінити, адже він виховав гроно знаних вчених, які продовжили його працю на ниві мистецтва. Волею долі Антоневич став основоположником львівської школи мистецтвознавства, яка стала потужним науковим осередком між двома світовими війнами у ХХ столітті. Серед його учнів визначні діячі польського мистецтвознавства, професори та доктори наук Владислав Подляха, Владислав Жила, Владислав Козіцький, Юзеф Пьотрковський, Богдан Третер, Зигмунт Батовський, Мечислав Орловіч, Мар'ян Ольшевський та багато інших. Окрім того, він вивів польську мистецтвознавчу науку з тісних національних рамок, займаючись проблемами італійського ренесансу. Підняв естетичні проблеми, які базувалися не тільки на іконографічному, історичному, літературному аналізі, а також на безпосередньому враженні історика мистецтва від твору мистецтва, який він досліджує. Став одним з тих фахових вчених, які виділили мистецтвознавство в окрему наукову дисципліну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Podlacha W. Jan Bołoz Antoniewicz 1858-1922 / W. Podlacha. — Lwów: Towarzystwo Naukowe, 1923. — 22 s.
2. Małkiewicz A. Z dziejów polskiej historii sztuki. Studia i szkice / A. Małkiewicz. — Kraków : Universitas, 2005. — 262 s.
3. Bryl M. Jan Bołoz-Antoniewicz (1858-1922) / M. Bryl // Rocznik Historii Sztuki. — 2011. — T. XXXVI. — S. 7–20.
4. Piniński L. Jan Bołoz Antoniewicz / L. Piniński // Przegląd Współczesny. — 1922 — T. III — s. 199–208.
5. Treter M. Prof. Jan Bołoz-Antoniewicz / M. Treter // Tygodnik ilustrowany. — 1922. — № 43. — s. 688.
6. Batowski Z. Ś.p. Jan Bołoz Antoniewicz (13.V.1858-29.IX.1922 r.) / Z. Batowski // Kurjer Warszawski. — 1922 — № 274 — s. 9–10.
7. Kozicki W. Ś.p. Jan Bołoz Antoniewicz / W. Kozicki // Słowo polskie. — 1922. — № 224. — s. 5.
8. Żyła W. Ś.p. Prof. Jan Bołoz Antoniewicz / W. Żyła // Słowo polskie. — 1922. — № 234. — s. 5.
9. Terlecki W. Jan Bołoz Antoniewicz / W. Terlecki // Kurjer Lwowski. — 1922. — № 226. — s. 4.
10. Antoniewicz J. Historia, filologia i historia sztuki / J. Bołoz Antoniewicz — Lwów : Towarzystwo Filologiczne, 1897. — 34 s.
11. Byk E. Pamięci prof. Antoniewicza / E. Byk // Wiek Nowy. — 1922. — № 6394 — s. 3–4.

ART CRITIC, TEACHER, SPIRITUAL TUTOR

O. V. Rudenko

*Ukrainian Academy of Printing,
19, Pidholosko St., Lviv, 79020, Ukraine*

The article deals with the pedagogical and scholarly work of Jan Boloz-Antonjevych, a Polish art critic of Armenian origin, in Lviv University in 1893-1922. The professor's long-year-service for the University has been analyzed, and his didactic and intellectual legacy has been highlighted. Particular attention has been paid to Antonjevych's contribution into the world culture and pedagogical activity, and the important role he played in the development of the Lviv art studies has been defined.

Keywords: *art history, educator, artist, image, creativity and art.*

Стаття надійшла до редакції 07.09.2015.